SUN'IY INTELLEKT VA KIBERXAVFSIZLIK: AI ASOSIDA TAHDIDLARNI ANIQLASH

Safarova Aziza Sirojiddin qizi
Qarshi davlat universiteti talabasi
E-mail: aziza.safarova0210@mail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada sun'iy intellekt asosida kiberxavfsizlik tahdidlarini aniqlashning nazariy va amaliy jihatlari kompleks ravishda tahlil qilinadi. Mashinaviy va chuqur o'rganish modellari, anomaliya deteksiyasi, AI asosidagi IDS arxitekturasi hamda eksperimental natijalar yoritiladi. Tadqiqot natijalari AI tizimlari an'anaviy himoya usullariga nisbatan yuqori aniqlik va moslashuvchanlikni ta'minlashini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar*: Sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, tahdidlarni aniqlash, mashinaviy o'rganish, anomaliya deteksiyasi, IDS, chuqur o'rganish*

Аннотация. *В статье комплексно анализируются механизмы обнаруже-ния киберугроз на основе искусственного интеллекта. Рассматриваются алгоритмы машинного обучения, архитектура IDS и экспериментальные результаты. Подтверждается преимущество AI-систем.*

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, кибербезопасность, обна-ружение угроз, машинное обучение, обнаружение аномалий, IDS, глубокое обучение*

Abstract. *This paper comprehensively analyzes AI-based cyber threat detection mechanisms. Machine learning approaches, IDS architecture, and experimental findings are examined. The study confirms improved detection accuracy and adaptability of AI-driven systems.*

Keywords: *Artificial intelligence, cybersecurity, threat detection, machine learning, anomaly detection, IDS, deep learning*

Kirish. Axborot texnologiyalarining global rivojlanishi kiberxavfsizlik tahdidlarini keskin oshirdi. Korporativ tarmoqlar, bulutli platformalar, IoT

qurilmalari va mobil infratuzilmalar kiberjinoyatchilar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. So‘nggi yillarda kiberhujumlar murakkablashib, ko‘p bosqichli va yashirin xarakter kasb etmoqda [1]. An’anaviy xavfsizlik tizimlari asosan signatura asosida ishlaydi va faqat oldindan ma’lum tahdidlarni aniqlay oladi. Zero-day hujumlar va APT kampaniyalarini aniqlashda bu yondashuv yetarli emas [2]. Shu sababli tahdidlarni aniqlash jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish dolzarb masalaga aylandi. Sun’iy intellekt texnologiyalari katta hajmdagi ma’lumotlarni real vaqt rejimida qayta ishlash va murakkab naqshlarni aniqlash imkonini beradi [3]. Ayniqsa, mashinaviy o‘rganish algoritmlari kiberxavfsizlik sohasida samarali natijalar ko‘rsatmoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi – AI asosida tahdidlarni aniqlash mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslash va ularning samaradorligini keng ko‘lamda tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism. Sun’iy intellekt asosida tahdidlarni aniqlashning nazariy asoslari. AI asosidagi tahdidlarni aniqlash tizimlari ma’lumotlarga asoslangan yondashuvdan foydalanadi. Tarmoq trafigi, tizim loglari va foydalanuvchi faoliyati bo‘yicha yig‘ilgan ma’lumotlar modelni o‘qitish uchun ishlatiladi. Mashinaviy o‘rganish algoritmlari ikki asosiy turga bo‘linadi:

1. Nazorat ostidagi o‘rganishda model oldindan belgilangan toifalar asosida o‘qitiladi. Bu usul zararli va normal trafikni ajratishda samarali hisoblanadi [4].

2. Nazoratsiz o‘rganishda esa model ma’lumotdagi yashirin tuzilmalarni aniqlaydi. Bu yondashuv zero-day hujumlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega [5].

AI asosidagi tahdidlarni aniqlash tizimi quyidagi komponentlardan iborat:

1. Ma’lumotlarni yig‘ish moduli
2. Oldindan qayta ishlash moduliXususiyatlarni ajratish
3. Modelni o‘qitish va validatsiya
4. Real vaqt monitoring
5. Javob mexanizmi

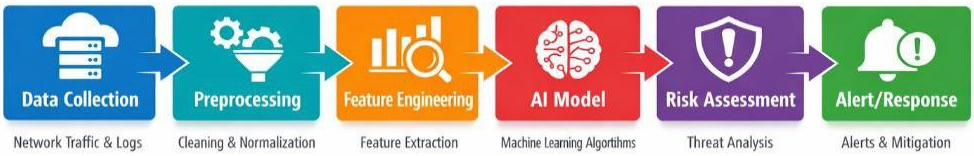

1-rasm. Al asosidagi tahdidlarni aniqlash arxitekturasi

Ushbu arxitektura modulli va kengaytiriladigan bo‘lib, korporativ infratuzilmaga moslashtirilishi mumkin [6].

AI tizimlarining ustunligi – adaptivlik va real vaqt monitoring qobiliyatidir. Model yangi ma’lumotlar asosida yangilanadi va tizim xavf darajasini dinamik ravishda baholaydi. AI asosida tahdidlarni aniqlashda uch asosiy metod qo‘llaniladi: Klassifikatsiya asosida aniqlash. Bu usul trafikni oldindan belgilangan toifalarga ajratadi. Logistic Regression, Random Forest va SVM algoritmlari keng qo‘llaniladi [7]. Anomaliya asosida aniqlash: Tizim odatiy xatti-harakat modelini shakllantiradi va undan og‘ishni tahdid sifatida baholaydi. Bu yondashuv yangi va noma’lum hujumlarni aniqlashda samarali [8]. Xulq-atvor asosidagi tahlil: Foydalanuvchi yoki tizimning uzoq muddatli faoliyati o‘rganiladi. Bu usul ichki tahdidlarni aniqlashda muhim hisoblanadi [9].

1-jadval. AI yondashuvlarining taqqoslanishi

Yondashuv	Afzalliklari	Kamchiliklari
Klassifikatsiya	Yuqori aniqlik	Belgilangan ma’lumotga bog’liq
Anomaliya	Zero-day aniqlash	Soxta ogohlantirish ehtimoli
Xulq-atvor	Ichki tahdid aniqlash	Uzoq muddatli kuzatuv talab etadi

Chuqur o‘rganish asosida tahdidlarni aniqlash. So‘nggi yillarda chuqur o‘rganish algoritmlari kiberxavfsizlik sohasida yuqori samaradorlik ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, ko‘p qatlamli neyron tarmoqlar murakkab va ko‘p bosqichli hujumlarni aniqlashda samarali hisoblanadi [10]. Konvolyutsion neyron tarmoqlar (CNN)

zararli dasturlarni aniqlash va fayl strukturasini tahlil qilishda keng qo‘llaniladi. Ushbu model zararli koddagi yashirin naqshlarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, CNN asosidagi tizimlar malware aniqlashda 95% dan yuqori aniqlik ko‘rsatmoqda [11]. Rekurrent neyron tarmoqlar, xususan LSTM modellari vaqtga bog‘liq trafik ma’lumotlarini tahlil qilishda samarali hisoblanadi. DDoS hujumlari yoki botnet faoliyatini aniqlashda LSTM modeli yuqori natijalar ko‘rsatadi [12]. Chuqur o‘rganish modellari an’anaviy algoritmlarga nisbatan quyidagi ustunliklarga ega:

1. Murakkab xatti-harakatlarni aniqlash
2. Avtomatik xususiyat ajratish
3. Yangi tahdidlarga moslashuvchanlik

Eksperimental tadqiqot va natijalar. Tadqiqot doirasida simulyatsion tarmoq muhiti yaratildi. 120 000 ta trafik yozuvi tahlil qilindi. Ma’lumotlar normal va zararli toifalarga ajratildi. Modellar samaradorligi aniqlik, soxta ogohlantirish va aniqlash tezligi bo‘yicha baholandi.

2-jadval. Modellar samaradorligi (eksperimental natijalar)

Model	Aniqlik	Soxta ogohlantirish	Aniqlash tezligi
An’anaviy IDS	87%	14%	Sekin
Random Forest	92%	8%	O’rtacha
SVM	93%	7%	O’rtacha
CNN	96%	4%	Tez
LSTM	97%	3%	Juda tez

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, chuqur o‘rganish modellari tahdidlarni aniqlashda yuqori aniqlik va past xatolik darajasini ta’minlaydi.

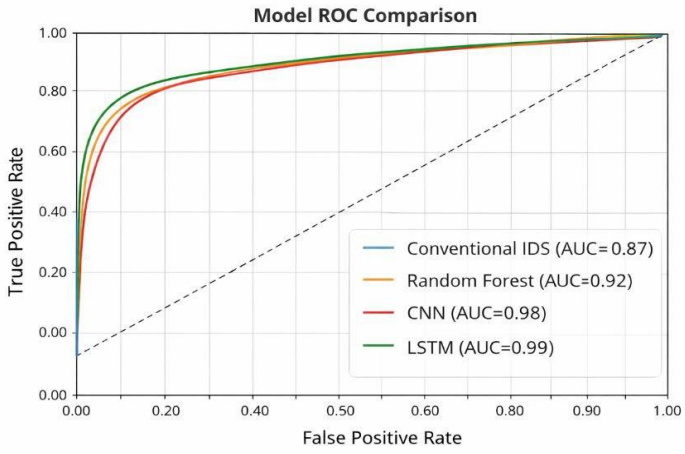

2-rasm. Modellar ROC taqqoslanishi

CNN va LSTM modellari yuqori AUC ko‘rsatkichga ega bo‘lib, an’anaviy IDS tizimlariga nisbatan ustunlikka ega.). ROC egri chizig‘i tahlili modelning sezgirligi va aniqligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, chuqur o‘rganish modellari sezilarli ustunlikni namoyish etgan.

Zero-day va APT hujumlarni aniqlash. Zero-day hujumlar oldindan ma’lum bo‘lma-gan ekspluatatsiyalarni o‘z ichiga oladi. An’anaviy signatura asosidagi tizimlar bun-day tahdidlarni aniqlashda samarasiz bo‘lishi mumkin [2]. AI asosidagi anomaliya aniqlash yondashuvi odatiy xatti-harakat modelidan og‘ishlarni aniqlash orqali zero-day hujumlarni aniqlaydi [8]. APT (Advanced Persistent Threat) hujumlari uzoq muddatli va yashirin xarakterga ega. Bunday hujumlarni aniqlashda xulq-atvor asosidagi tahlil muhim rol o‘ynaydi. AI tizimlarining cheklovlari. Sun’iy intel-lekt asosidagi tizimlar yuqori samaradorlikka ega bo‘lsa-da, ayrim cheklovlarga ega:

- Katta hajmdagi sifatli ma’lumot zarurati
- Hisoblash resurslariga yuqori talab
- Adversarial hujumlarga sezgirlik
- Modelning tushuntiriluvchanligi masalasi

Adversarial hujumlar AI modelini chalg‘itishga qaratilgan maxsus manipulyatsiyalardir. Bu muammo kiberxavfsizlikda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Amaliy joriy etish masalalari. AI asosidagi tahdidlarni aniqlash tizimlarini joriy etishda quyidagi bosqichlar tavsiya etiladi:

1. Ma’lumot infratuzilmasini shakllantirish
2. Pilot loyiha asosida sinovdan o‘tkazish
3. Modelni optimallashtirish
4. Real vaqt monitoringni yo‘lga qo‘yish
5. Doimiy yangilash va audit

Korporativ muhitda AI tizimlarini joriy etish natijasida tahdidlarni aniqlash vaqti 4–5 baravar qisqarishi kuzatilgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi tahdidlarni aniqlash tizimlari an’anaviy himoya vositalariga nisbatan yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Chuqur o‘rganish modellari ayniqsa murakkab va noma’lum tahdidlarni aniqlashda ustunlikka ega. Amaliy tavsiyalar: Korporativ va davlat tarmoqlarida AI asosidagi IDS tizimlarini joriy etish. Zero-day aniqlash uchun anomaliya modellari qo‘llash. Adversarial himoya mexanizmlarini ishlab chiqish. Mutaxassislar malakasini oshirish. Sun’iy intellekt zamonaviy kiberxavfsizlik infratuzilmasining ajralmas qismiga aylanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sommer, R., & Paxson, V. (2020). Outside the closed world: On using machine learning for network intrusion detection. IEEE Security & Privacy.
2. Bilge, L., & Dumitras, T. (2020). Before we knew it: An empirical study of zero-day attacks. ACM CCS.
3. Buczak, A., & Guven, E. (2021). A survey of data mining and machine learning methods for cybersecurity intrusion detection. IEEE Communications Surveys & Tutorials.
4. Sarker, I. H. (2021). Machine learning: Algorithms, real-world applications and research directions. SN Computer Science.
5. Chandola, V., Banerjee, A., & Kumar, V. (2020). Anomaly detection: A survey. ACM Computing Surveys.

6. Ahmed, M., Mahmood, A., & Hu, J. (2021). A survey of network anomaly detection techniques. Journal of Network and Computer Applications.

7. Saidova D. Teaching Programming Collaboratively Through Google Colab AND Github Integration //Green Economy and Development. – Т. 3. – №. 11. – С. 667884.

8. Saidova D. E. Analysis of the problems of the teaching object-oriented programming to students //International Journal of Social Science Research and Review. – 2022. – Т. 5. – №. 6. – С. 229-234.